

TIJORAT BANKLARIDA KREDITLASH JARAYONLARINI TASHKIL ETISH ASOSLARI

Abduvaxidov F.T.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Egamberdiyeva Hilolaoy Olimjon qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti MBR-11 guruh magistri

Annotatsiya: Kreditlash bank ishining o'zagi bo'lib, uning sifatiga qarab bankning faoliyati to'g'risida xulosa chiqarish mumkin. Bunda, asosan, kreditlarni boshqarish jarayonining asosiy ahamiyat kasb etishiga sabab Shuki, uning sifati bank ishining samradorligiga bog'liqdir. Iqtisodchilar tomonidan jahon banklarining sinishi (bankrotlikka uchrashi) sabablarini tadqiq qilish Shuni ko'rsatayaptiki, asosan, banklarning sinishiga sabab – bank aktivlari sifatining (eng avvalo kreditlarning) pastligidir.

Kalit so'zlar: Tijorat bank, kredit, kredit portfeli, bank aktivlari, kredit siyosati, aktiv, capital, kredit operatsiyalari.

“Kredit siyosati” hujjatli kreditlarni boshqarish jarayonining poydevorini tashkil etadi. Tijorat banki tomonidan ishlab chiqilgan va yozma ravishda qayd etilgan “Kredit siyosati” kreditlarni oqilona boshqarishning samarali yo'llaridan hisoblanadi. Ushbu hujjat bankning kreditlashtirish faoliyatining andozalari va parametrlarini belgilab beradi. Ushbu belgilangan standartlar va parametrlardan kredit berish, qarzlarni hujjatlashtirish va boshqarish bo'yicha ma'suliyatli bo'lgan bank xizmatchilari qo'llanma sifatida foydalanishlari lozim. Kredit siyosati bank boshqaruvi a'zolari, qonun chiqaruvchi, strategik qaror qabul qiluvchi shaxslarning xatti-xarakatini belgilab beradi hamda ichki va tashqi auditorlarga bankda kreditlarni boshqarish darajasining o'tish davrida, moliyaviy

bozorlarga davlatning ta'siri kamaygan sharoitda, tijorat banklari ichki siyosatini o'zlari ishlab chiqishni keskin faollashtirishlari lozim.

Tijorat banklarida kreditlash jarayoni dastlabki dasturdan tortib mablag'larni to'lashgacha bo'lgan bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Tijorat banklarida kreditlash jarayonining asosiy tarkibiy qismlari tahlili:

Ilova va hujjatlar:

- Qarz oluvchi haqida ma'lumot: jarayon qarz oluvchining kredit olish uchun ariza topshirishi, shaxsiy va moliyaviy ma'lumotlarni taqdim etishi bilan boshlanadi.

- Hujjatlar: banklar qarz oluvchining kreditga layoqatliligini baholash uchun daromadlar to'g'risidagi hisobot, soliq deklaratsiyalari, biznes-rejalar va garov rekvizitlari kabi turli hujjatlarni talab qiladi.

Kredit xavfini baholash:

- ✓ Kredit tahlili: banklar qarz oluvchining kreditga layoqatliligini ularning kredit tarixi, moliyaviy hisoboti va boshqa tegishli ma'lumotlarni tahlil qilish orqali baholaydilar.

- ✓ Kredit skoringi: ba'zi banklar kredit skoring modellaridan foydalanib, qarz oluvchi bilan bog'liq kredit riskini turli omillar asosida aniqlaydilar.

Kreditni Tasdiqlash:

- Kredit qo'mitasi: kredit qo'mitasi yoki andarrayting guruhi kreditni tasdiqlash to'g'risida qaror qabul qilish uchun ariza va kredit tahlilini ko'rib chiqadi.

- Kredit shartlari: tasdiqlangan kredit shartlari, shu jumladan foiz stavkalari, to'lov jadvallari va garov talablari qarz oluvchiga etkaziladi.

Hujjatlar va huquqiy jarayon:

- Kredit shartnomasi: kredit shartlari va shartlari, shu jumladan shartnomalar va har qanday aniq talablar ko'rsatilgan rasmiy shartnoma tuziladi:

- Huquqiy sharh: yuridik bo'lim barcha hujjatlarning qonuniy qoidalarga muvofiqligini va bank manfaatlari himoya qilinishini ta'minlaydi.

Kredit berish:

- Mablag'larni bo'shatish: barcha zarur hujjatlar va huquqiy jarayonlarni to'ldirgandan so'ng, bank qarz oluvchiga kredit summasini beradi

- Garovni boshqarish: agar kredit ta'minlangan bo'lsa, bank potentsial yo'qotishlarni kamaytirish uchun garovni boshqaradi va nazorat qiladi.

✓ Kredit monitoringi va boshqaruvi:

- Muntazam Monitoring: banklar qarz oluvchining o'z majburiyatlarini bajarishini ta'minlash uchun moliyaviy faoliyatini doimiy ravishda kuzatib boradilar.

- Risklarni boshqarish: agar moliyaviy qiyinchilik yoki defolt belgilari paydo bo'lsa, banklar kreditni qayta tuzish yoki inkasso jarayonini boshlash kabi tuzatish choralari ko'rishlari mumkin.

✓ Qaytarish va yopish.

- Qaytarish jadvali: qarz oluvchi kreditni kelishilgan jadvalga muvofiq to'laydi.

- Kreditni yopish: qarz oluvchi to'lovni tugatgandan so'ng, kredit yopiq hisoblanadi va bank garovdagi har qanday garovni chiqaradi.

✓ Standart va tiklash:

- Defolt boshqaruvi: defolt holatida banklar inkasso uchun belgilangan tartib-qoidalarga, shu jumladan qonuniy harakatlar va garovni amalga oshirishga rioya qiladilar.

- Qayta tiklash: bank garov yoki boshqa vositalarni sotish orqali iloji boricha to'lanmagan miqdorni qaytarib olishni maqsad qilgan.

✓ Normativ Muvofiqlik:

- Muvofiqlik monitoringi: kreditlash jarayonida banklar o'zlarining amaliyotlari mahalliy va xalqaro bank qoidalariga muvofiqligini ta'minlab, turli xil me'yoriy talablarga rioya qilishlari kerak.

✓ Texnologiya Integratsiyasi:

- Raqamlashtirish: ko'pgina banklar kreditlash jarayonini soddalashtirish, samaradorlikni oshirish va mijozlarning umumiy tajribasini yaxshilash uchun raqamli vositalar va texnologiyalarni qo'llamoqda.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2000-yil 2-martdagi "Tijorat banklari kredit siyosatiga qo'yiladigan talablar to'g'risida"gi Nizomga asosan bankning kredit siyosatiga quyidagicha ta'rif beriladi: Bankning kredit siyosati – kreditlash jarayonida yuzaga keluvchi risklarni boshqarishda bank raxbariyati tomonidan qabul qilinadigan choralar va uslublarni belgilovchi hamda bank rahbariyati va xodimlari kreditlar portfelini samarali boshqarishga doir ko'rsatmalar bilan ta'minlovchi hujjatdir. Kredit siyosati bankning kredit faoliyati maqsadlarini aniq ko'rsatishi va aniqlab berishi shart.

Banklar aholidan omonatlarni jalb qilib, o'zi tavakkal qilib riskni o'z bo'yniga olgan holda jalb qilingan mablag'larni kredit va investitsiya amaliyotlariga yo'naltiradi. Fuqarolik kodeksining 765 va 785-moddalariga hamda "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonunning 39-moddasiga asosan banklar jalb qilingan omonat va boshqa mablag'larning to'laligicha saqlanishini va o'z vaqtida to'lanishini ta'minlashlari shart.¹

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni erkinlashtirish va isloh qilish siyosati iqtisodiyotning barcha tarmoqlari qatori bank tizimida ham keng ko'lamda amalga oshirilmoqda. Kreditlash jarayonini tashkil etish, korxonalar va tashkilotlarning moliyaviy ahvolini tahlil qilish kabi masalalarni to'g'ri amalga oshirish kredit riski darajasini pasaytirishga, hamda bank kredit portfelini sifatini yaxshilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tijorat banklari bank tizimining muhim bo'g'ini bo'lib, kredit resurslarining asosiy qismi shu banklarda yig'iladi, hamda bu banklar huquqiy va jismoniy shaxslarga o'zlarining jozibador xizmatlarini ko'rsatadilar.

Yuqoridagi me'yoriy hujjatlarga asosan kreditlash jarayonini tashkil etish va zaruriy hujjatlarni rasmiylashtirish, ya'ni kredit hujjatlari to'plamini shakllantirish tartibi quyidagi bosqichlarga bo'linadi:

a) kredit olish uchun arizalarni ko'rib chiqish va bo'lg'usi qarz oluvchi bilan suhbatlashish;

¹ O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent: O'zbekiston, 1996 yil 25 aprel. O'zbekiston bank tizimini isloh qilish va erkinlashtirish bo'yicha qonunchilik hujjatlari to'plami. - Toshkent: O'zbekiston, 2003. -B. 30-46.

b) qarz oluvchining kreditni olish qobilligini va ssudani berish bilan bog'liq riskni baholash;

v) kredit foiz stavkasini belgilash;

g) kredit shartnomasini tayyorlash va imzolash. Ushbu bosqichlar amalga oshirilgandan so'ng, kredit munosabatlari o'rnatiladi. Ayrim holatlarda mijozlarning kredit to'loviga layoqatliligini chuqur tahlil qilinmasligi natijasida kredit riski kelib chiqishini inobatga olgan holda, bunday holatlar ro'y bermasligi maqsadida mijozlar moliyaviy ahvolini to'g'ri baholash lozim.

Tijorat banklarida kreditlash jarayoni murakkab va ko'p qirrali operatsiya bo'lib, qarz oluvchining ham, bankning ham moliyaviy salomatligini ta'minlash uchun ehtiyotkorlik bilan baholash, risklarni boshqarish va me'yoriy standartlarga rioya qilishni talab qiladi. Texnologiya yutuqlari ushbu jarayonni o'zgartirish va takomillashtirishda muhim rol o'ynashda davom etmoqda. Munozara bo'limi natijalarni mavjud adabiyotlar va amaliy natijalar kontekstida sharhlaydi. U joriy kreditlash modellarining samaradorligini, jarayonlarni soddalashtirishda texnologiyaning rolini va makroiqtisodiy omillar bilan bog'liq muammolarni o'rganadi. Bundan tashqari, u dinamik bozor sharoitlariga javoban tijorat banklari tomonidan qo'llaniladigan xatarlarni boshqarish strategiyalarining rivojlanayotgan manzarasini o'rganadi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari investitsiya faoliyati ikki tomonlama ko'rinishga ega. Banklarning iqtisodiy sub'ekt sifatidagi faoliyati bank daromadlarini oshirishga qaratilgan. Banklar investitsiya faoliyatining makroiqtisodiy samarasi butun jamiyat kapitali oshishiga olib keladi va bank qo'yilmalarining ishlab chiqarishga yo'naltirilganligini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva Sh.Z. “Bank ishi” o’quv qo’llanma T. “Iqtisod-Moliya” 2010 y
2. Abdullaeva Sh.Z., Qoraliev T.M., Ortiqov U.D. “Bank resurslari va ularni boshqarish”. Monografiya./ –T.: “Iqtisod-Moliya” 2009.-104b.
3. Abdullaeva Sh.Z., Safarova Z.B. “Tijorat banklarining moliyaviy resurslarini boshqarish”. T: “Iqtisod-Moliya”.2007. -200 b.
4. Abdullaeva Sh.Z., Omonov A.A. “Tijorat banklari kapitali va uni boshqarish”. O’quv qo’llanma./ –T.: “Iqtisod-Moliya” 2006.-120b.
5. Abdullaeva Sh.Z., Qoraliev T.M., Ortiqov U.D. “Bank resurslari va ularni boshqarish”. Monografiya./ –T.: “Iqtisod-Moliya” 2009.-104b.